

AVRUPA FEODALİTESİ İLE TÜRKLERİN TİMAR TEŞKİLÂTİNİN MUKAYESESİ

Asistan Dr. A. Selçuk Özçelik

BİRİNCİ FASIL

Türkiyede Timar teşkilâtının mahiyeti ve ana hatları. Bu esasların kadim Hun - Türk, Bumin ve Kutluk devletlerinde de mevcut olması.

I — Umumî izahat

Buraya kadar verilen izahatla Avrupa Feodalitesi esas hatları ile gösterilmeğe çalışılmış ve bu rejimin siyasi, iktisadi, içtimai bakımdan mahiyetleri anlaşıldıktan sonra menşesine ve Avrupanın siyasi ve medeni inkişafındaki rolüne temas edilmiştir.

Şimdi araştırmamızın ikinci kısmına geçiyoruz. O da Osmanlılardaki timar teşkilâtıdır.

Ancak burada zeylen şuna işaret etmek mecburiyetindeyiz ki, Osmanlı devletindeki timar teşkilâtı, Osmanlı devletinin en mühim idari müesseselerinden biri olduğu halde, bu müessese hakkında henüz lisanımızda esaslı ve tafsilli etüdler yapılmamıştır.

Timar hakkındaki kaynaklarımız, millî lisanında yazılmış eserlerdeki mahdut sahifelerle Avrupa lisanında yazılmış bir kaç esere münhasırdır. Geniş mânasile timar, devlet tarafından askerlik yapmak ve asker çıkarmak şartile verilen arazi parçasıdır.

Timarın (Askere verilen arazi parçasının) büyüklerine HAS, orta büyüklüktekilerine ZEAMET, dar mânada küçüklerine ise sadece TİMAR denirdi.

Geniş mânada timar sahibinin kendisine verilen bu arazi parçası üzerinde mülkiyet hakkı olmadığı gibi, medeni hukuk mânasında geniş bir intifâ hakkı da yoktu. Timar sahibinin bu araziden istifadesi ancak o sahadada oturan ahaliden vergi toplamak ve onlardan asker toplamak hakkından ibaretti. İleride sırası geldiğinde timar sahibinin hak ve vazifelerinden bahsedilecektir.

Timar sahibine ehli timar, timar eri, timar sipahisi veya sadece SİPAHİ denirdi.

Timara da Sipahilik¹ veya medarı maişet (maaş) mânasına gelen dirlik diyorlardı. Zeamet sahiplerine zâim, bazen de Subaşı derlerdi². Timar sahiplerinin, dirliklerinin hasılatının muayyen miktarına göre, harp için çıkarmakla mükellef oldukları tam techizatlı askere (CEBELÛ) ismi verilmişti.

Haiz oldukları öneme göre bu dirlikler, timarlar üç kısma ayrılırdı :

1 — Mukayyet hasılatı yüz bin akçeden fazla olan dirliğe HAS denirdi ve has sahipleri gelirlerinin her beş bin akçesi için muharebe zamanında bir cebelü (tam techizatlı asker) ile harbe giderlerdi.

2 — Hasılatı yirmi bin akçeden yüz bin akçeye kadar olan dirliğe ZEAMET derlerdi. Bunlar da senelik mukayyet hasılatının her beş bin akçesi için muharebe zamanında beraberinde bir cebelü götürürlerdi.

3 — Hasılatı üç bin akçeden yirmi bin akçeye kadar olan dirliğe TİMAR denirdi³. Timar sahibi, hasılatının KILIÇ tâbir olunan üç bin akçesinden sonra her üç bin akçe için bir cebeli götürmek mecburiyetindeydi. Meselâ altı bin akçe timara mutasarrıf olan sipahi bir cebelü, dokuz bin akçe timare tasarruf eden sipahi ise iki cebelü götürmeliydi.

Haslar padişahlara, hanedan âzasına mahsus olduğu gibi vezirlere, beylerbeyileri ve sancak beyleri gibi en yüksek mansibdarlara da verilir ve memuriyetlerinin devamı müddetince devam ederdi⁴.

Böylece, haslar muayyen vazife sahiplerinin, diğer tâbirle muayyen makamların maaş ve tahsisatını teşkil ediyordu.

Timar ve zeamet de esas itibarile askerî bir vazife karşılığı olarak muharebede yararlık gösterenlere tevcih edilmekteydi⁵.

1) J. Deny, Timar: Encyclopedie de l'Islam, cilt 4, Leyde 1934 Paris, sh. 807.

2) S. M. Arsal'ın «Türk Tarihi ve Hukuk» adlı eserinin Osmanlı devleti teşkilâtına hasredilen basılmamış ikinci cildi.

3) Ali Kemali Aksüt: Koçl bey risalesi, İst. 1939, Sh. 112.

Mustafa: Netayic-ül Vukuat, cilt 1, Dersaadet 1294, sh. 143-144.

Colonel Lamouche: Histoire de la Turquie. Depuis les origines jusqu'à nos jours. Paris 1934. Sh. 179 — D'Hosson: Tableau générale de l'Empire ottoman T. 7. Paris, 1824. Sh. 173.

4) Sıddık Sami Onar: Op. Cit., Sh. 132, 505.

5) Dr. Recal G. Okandan: Uraumi Âmme Hukukumuzun Ana Hatları. İst. 1948. Sh. 39. 21 No.lu not.

Bir timar ve zeametın hasılının, sipahinin kendisi ve ailesi hayatını temin için tayin edilmiş miktarına, kılıç denirdi⁶. Meselâ : Zeametın, yirmi bin akçesi kılıç, mütebakisi hisse namını alırdı.

Zeametlerde kılıç tecezzi etmez, yani bir zeamet mahlûl kalırsa, bu parçalanarak ve timara tahvil edilerek başkalarına tevcih veya diğer bir zeamet ve timara ilhak olunmaz. Toptan tevcih edilmek icabeder. Hisseler ise parçalanıp kısımlara ayrılarak diğer bir zeamet veya timara ilhak olunabilirdi⁷.

Timar ismindeki sahalar iki türlü idi :

- 1 — Tezkeresiz timar,
- 2 — Tezkereli timar.

Tezkeresiz timar : Beratları doğrudan doğruya beylerbeyi tarafından verilen çok küçük timarlardı.

Tezkereli timarlar ise; beylerbeyi tarafından timara nâmzet olana verilmiş tezkere neticesinde, beratı merkezden (Defterhane-i Hakanî) marifetile Sultan tarafından verilen büyükçe timarlardı.

Fakat hasılı (senelik mukayyet iradı) ne kadar olursa olsun, ilk defa timar alanların beratınının mutlak merkezden, Sultanın emrile verilmesi esastı. Yani ilk defa olarak timar alan sipahiye verilen timar sahasının hasılatı bakımından tezkeresiz olması icabettiği halde dahi, beratı merkezden alınmalıydı⁸.

Bir timarın tezkereli veya tezkeresiz sayılması için tayin olunan hasıl miktarı eyalete göre değişirdi.

Meselâ : Rumeli, Budin, Bosna, Tamışvar, beylerbeyliklerinde tezkereli timarların asgari haddi 6 bin akçe idi. Geliri altı bin akçeden az olan timarlar tezkeresiz idiler. Böylece vilâyet defterinde hasılı, beş bin dokuz yüz doksan dokuz akçe olarak kayıtlı olan timarlar tezkeresiz addedilirlerdi. Tezkeresiz timarların kılıcı üç bin akçe idi.

Geliri 6 bin akçeden başlayıp 19,999 akçeye kadar olan timarlar tezkereliydi. Bunların kılıcı altı bin akçe idi.

6) S. M. Arsal'ın «Türk Tarihi ve Hukuk» adlı eserinin Osmanlı devleti teşkilatına hasredilen basılmamış ikinci cildi.

7) M. Belin : Du régime des fiefs militaires dans l'islamisme. Journal Asiatique Serie 6, cilt 15, Paris 1870. Sh. 243.

Sıddık Sami Onar : Op. Cit., Sh. 505.

8) Sadri Maksudî Arsal : Op. Cit.

Anadolu eyaletlerinde asgari hasılatı beş bin akçe olan timarlar tezkereliydi. Bunları kılıcı üç bin akçe idi. Hasılı beş bin akçeden az olan timarlar tezkeresiz idi. Bunların kılıcı da iki bin akçe idi⁹.

Bir ülke ilhak edilir edilmez o memleketin arazisi derhal tahrir olunurdu. Timar tevzii bakımından kadastrosu yapılırdı. Ve bu ülke harpte yararlık gösterenlere timar ve zeamet olarak dağıtılırdı.

Hükümet merkezi olan İstanbulda timarların kayıtlarının bulunduğu müessesenin ismi (Defterhane-i Hakanî) idi. Bunun müdürü Defter emini ünvanını taşırdı. Defter emini maliye nazırı makamındaki baş defterdara tâbi idi. Bütün eyaletlerdeki timarlara ait defterlerin bir sureti defterhanede bulunurdu.

Her vilâyette timar işleri ile uğraşan iki memur vardı.

1 — Defter kâhyası.

2 — Timar defterdarı.

Defter kâhyası zeamete ait işleri idare ederdi. Timar defterdarı ise timarlara taallük eden işlerle uğraşırdı. Bu iki memur da defter eminine tâbi idiler. Hem defter kâhyasının hem timar defterdarının idaresinde üç türlü defter bulunurdu :

1 — İcmal defteri,

2 — Mufassal defteri,

3 — Ruznamece.

İcmal defterinde, bir eyalet dahilinde bulunan timar arazinin nev'ileri, her nev'in adedi, timarların bulunduğu sahalara, her timar sahasının (has, zeamet, timarların) tahmin olunan hasılı gösterilirdi.

Mufassal defterinde ise, her timar sahası dahilinde ne kadar köy, her köyde ne kadar aile varsa bunlar ve her aileden alınabilecek vergi ve resimlerden gelecek varıdatın tahmini miktarı, eyalete göre alınması âdet olan resim ve vergilerin miktarları gösterilirdi.

Ruznamece defterinde ise, timarların tevcihi tarihi gösterilir ve tevcih beratının bir sureti aynen dercolunurdu.

Defter kâhyası ile timar defterdarı daima zeamet sahiplerinden olurlardı. Tezkeresiz timarları tevcih edenler beylerbeyiler olduklarından bu memurlar beylerbeyilere tâbi idiler.

Böyle oldukları halde beylerbeyilere tamamile itaatla mükellef değildiler. Kendilerine beylerbeyilerini mürakabe vazifesi de yükletilmişti.

9) M. Belin : Op. Cit., Sh. 244.

J. Deny : Op. Cit., Sh. 811.

Kanunî Süleymanın bir fermanında, (timar defterdarları beylerbeyinin kanuna mugayir hareketlerine mâni olmaya çalışırlar. Buna muvaffak olamadıkları takdirde vaziyeti dergâha arzetsinler. Beylerbeyi ile ayuşarak vazifesini ihmal eden timar defterdarları azlolunur) kaydına rastlanmaktadır¹⁰.

Bu timar defterdarları kendi kâtiplerini dahi daimî mürakabe altında bulundururlardı. Bunlardan şüphe edecek olurlarsa onları tayin eden beylerbeyinden kendilerine başka kâtip tayin etmelerini isterlerdi¹¹.

Timarları tevcih eden beratlar umumiyetle her sene yenilenirdi. Buna «tecdidi berat» derlerdi.

Bir timar veya zeamet mahlûl olduğu yani sahibi kalmadığı zaman, meselâ, timar veya zeamet sahibi vefat etmiş ise, mahlûl timar, harp edebilecek kabiliyette evlâdı varsa, ona verilirdi.

Şayet oğlu küçük ise, hizmet edebilecek kabiliyet kazanıncaya kadar cebeli göndermek şartile yine oğluna verilirdi. Ancak oğula verilen bu timar veya zeamet babasının üzerindeki tamamı olması şart değildi. Bunların kılıç miktarındaki kısımları oğula verildikten sonra üst tarafı mükâfata lâıyk görülen diğer sipahilere tevcih ve taksim olunabilirdi. Bilhassa harpte şehit düşenlerin oğulları ile tabii surette ölenlerin oğulları arasında fark gözetilirdi. Birincilere daha ziyade verilirdi¹².

Vefat eden timar ve zeamet sahibinin oğlu yok ise, bu takdirde mahlûl kalan timar veya zeamet, cebelilerden müstahik olana verilmek üzere, beylerbeylerin tezkere ita etmesi şartile sonra, Sultan tarafından verilen bir beratı şerif ile tevcih olunurdu¹³. Yani beylerbeylerin inhası üzerine merkez mahlûl timar veya zeameti, cebelilere tevcih ederdi.

Timar veya zeametler bir vazife karşılığı olarak tevcih edildiği cihetle sahipleri askeri vazife göremeyecek derecede ihtiyar veya malûl olurlarsa, timar veya zeametlerinin hisse kısmı müsait olduğu takdirde, bu kısım tekaüt edilirdi. Ve kılıç kısmı faal bir sipahiye tevcih olunurdu. Bu suretle hem ihtiyar sipahinin hayatı ve istikbali temin edilmiş, hem de aynı timar ve zeametten istifade edilerek yeni bir sipahi kazanılmış olurdu¹⁴.

10) Sadri M. Arsal : Op. Cit den naklen.

11) S. M. Arsal'ın «Türk Tarihi ve Hukuku» adlı eserinin Osmanlı Devleti teşkilâtına hasredilen basılmamış ikinci cildi.

12) Siddik Sami Onar : Op. Cit., Sh. 506.

13) Mustafa : Netayic-ül Vukuat. Cild-1 evvel Dersaadet 1294. Sh. 144.

14) Siddik Sami Onar : Op. Cit., Sh. 507.

Timarlar da üç kısma ayrılırlar: Birincisi ve ekseriyeti teşkil edeni eşkinci timarıdır. Eşkinci timarı, buldukları yerin sancak beyinin emri ve bayrağı altında bizzat sefere iştirak edenlerin timarıdır.

İkincisi müstahfiz timarıdır. Bunların sahipleri, mensup oldukları kal'enin muhafazasına memurdurlar.

Üçüncüsü de, hizmet timarıdır ki, bunlar da, hudutlarda bulunan bazı camilerin imam ve hatiplerine ve saray hizmetlerine tahsis edilirdi. Böylece meselâ, padişah sarayına senede 30 bin sünbül soğanı götürmek ve şahin gibi kuşları tedarik ve takdim etmek gibi hizmetlere mahsus timarlar da mevcuttu¹⁵.

II — *Timar ve zeamet sahiplerinin imtiyaz ve vazifeleri.*

Timar, zeamet ve hasların mülkiyeti (rakabesi) devlete aitti. Bu nevi topraklara arzı memleket, yahut mirî topraklar ismi verilirdi. Fakat mülkiyeti devlete ait olan bu arazide timar sahiplerinin ve köylülerin de hakları vardı. Ancak bu hak mülkiyet hakkı değildi. Muhtelif mahiyette intifa hakkından ibaretti.

Köylülerin vaziyeti bu nevi topraklarda daimî ve irsî kiracılık mahiyetinde idi¹⁶.

Timar ve zeamet sahipleri bu topraklardan yalnız devlete ait olan vergileri, öşür ve haracı ve bir de mirî toprakları işleten köylülerin istimal ve intifa hakkının ferağ veya intikal suretile bir köylüden diğere geçmesi halinde intikal harcı¹⁷ ve diğer alınması âdet olan vergileri alırlardı.

Timar sahibinin bu hakkına mukabil vazifelerine gelince :

1) Bunların birinci vazifesi timar ve zeametden istifade ettikleri sahanın emniyet ve âsayişini temindi¹⁸. Meseleyi daha basit ifade ederek diyebiliriz ki : Timar sahibi, devletin bir taraftan tahsildarı, diğer taraftan zaptiye memuru vazifelerini ifa eden bir memur idi. Şu farkla ki,

15) Mustafa : Netayic-ül Vukuat, Dersaadet 1294, Cild-i evvel, Sh. 144.

Sıddık Sami Onar : Op. Cit., Sh. 505.

16) Ömer Lütfi Barkan : Türkiyede Toprak Meselesinin Tarihi Esasları. Ülkü Mecmuası, Ankara, Mart 1938, cilt 11, sayı 61, Sh. 44.

17) Ebülulâ Mardin : Op. Cit., Sh. 20 - 25 - Ömer L. Barkan: Türkiyede Toprak Meselesinin Tarihi Esasları, Ülkü Mecmuası, Ankara, Mart 1938, Cilt XI, sayı 61, Sh. 54.

Mustafa : Netayic-ül Vukuat, cilt I, Sh. 19.

Sıddık Sami Onar : Op. Cit., Sh. 132.

18) Sıddık Sami Onar : Op. Cit., S. 132.

maaşını devlet hazinesinden alacağına doğrudan doğruya ahaliden topluyordu.

2 — Timar sahiplerinin en mühim vazifesi, timar ve zeametın büyüklüğüne göre devlete asker (cebeli) temin etmektir.

Muharebe zamanında timar sahipleri, kılıç tâbir olunan üç bin akçe için kendisi bizzat ispatı vücut edeceğinden uhdesinde bulunan timarın bu miktardan fazla olması halinde beher üç bin akçe için beraberinde birer süvari nefer (cebeli) getirecek, has ve zeamet sahipleri de kendilerini hesaba koymaksızın her beş bin akçe için bir müsellâh süvari neferi beraber getirecekti¹⁹.

Her sipahi askerî bakımdan bir neferdi. Muayyen sahadaki sipahiler kendi aralarından bir zabıt seçerlerdi. Bu zabıt Alay beyi ünvanını taşırdı²⁰.

Alay beyinin emri altında bir bayrakdar ve bir çavuş vardı. Sancak dahilindeki kasabalarda bir subaşı yahut çeribaşı ünvanını taşıyan bir nim askerî, nim mülkî memur mevcuttu.

Zeamet sahiplerinden olan subaşılardan; sipahiler arasında timar dolayısıyla zuhur eden dâvalara bakmak, icabında suçluları cezalandırmak, seferberlik zamanında sipahileri toplamak gibi vazifeleri de vardı.

Sulh zamanında subaşılardan, kasabalarda emniyet müdürü vazifesini de görmekteydiler²¹.

III — *Bu esasların kadim Hun - Türk, Bumin ve İstemî devletlerinde de mevcut oluşu.*

Yukarıda teşkilâtını kısaca hülâsa ettiğimiz timar müessesesi, sadece Osmanlı devletine mahsus bir müessese değildir. Biz timar teşkilâtının nüvesini kadim, İslâmiyetten evvelki Türk devletlerinde de görüyoruz²².

Hun devletinde, Hun ülkesi 24 sahaya bölünmüştü. Bu sahalardan mahiyetleri itibarile, birer vilâyet telâkki olunabildikleri gibi, bunlara büyük bir Has nazarıle ve bakılabilecek mahiyette idi.

Hun vilâyetlerinin başında bulunan beyler, bir vali olmaktan ziyade büyük bir has sahibi idiler. İdare ettikleri eyalet içinde, has sahipleri gibi, asker toplamak, vergi tahsil etmek haklarına da malik idiler.

19) Ebül'ulâ Mardîn : Op. Cit. S. 25.

20) D'Hosson : Op. Cit., cilt 7, Sh. 275.

21) Sadri Maksudi Arsal : Op. Cit.

22) Sadri Maksudi Arsal : Türk Tarihi ve Hukuk I. İslâmiyetten evvelki Devir.

Aynı teşkilâtı Bumin devleti, Kutluk devleti ismile yâd edilen, VI ve VIII inci asırlarda kurulmuş Türk devletlerinde de görmekteyiz²³.

Orhon kitabelerindeki tafsilâttan, bu devletlerde muhtariyete malik sahaların bulunduğu anlaşılmaktadır²⁴.

Büyük Selçukiler ve Konya Selçukileri devrinde de aşağı yukarı aynı esaslara istinad eden timar teşkilâtı mevcuttu.

Onun için bizim, timar usulünü, kadim devirlerdenberi Türk devletçiliğinde yer alan orijinal bir Türk müessesesi telâkki etmemiz, doğru olur.

İKİNCİ FASIL

Timar teşkilâtının feodaliteden farkı

Osmanlı devletinde arazinin büyük kısmının Has, zeamet, timar olarak şahıslara tevcih edilmesi bakımından bunlar, Avrupa feodalitesindeki Fief'lere ve dirlik sahiplerini, kendi dirlikleri dahilindeki reâya üzerinde vergi toplamak ve zabita selâhiyetleri bakımından, feodal devrin senyörlerine benzetilmekte ise de hakikatte feodalite ve timar rejimleri birbirinden tamamen ayırdırlar. Şöyle ki :

1 — Avrupa feodalitesinde merkezi hâkimiyet, devlet zaafa duçar olmuştur. Ülke dahilinde devletin tek siyasî otoritesi nafiz değildir. Onun yerine senyörlüklerin sayısı kadar küçük hâkimiyetler, ufak krallık nûmuneleri zuhur etmiştir.

Halbuki, Osmanlı İmparatorluğunda, aksine olarak, merkezin kuvvetli otoritesini daima elinde tutan ve bununla bütün ülkesi dahilinde hükmünü yürüten bir hâkimiyet vardır. Timar sahiplerinin kendi dirlikleri dahilinde siyasî istiklâli mevcut değildir. Bunların hepsi hükümdara, sultana tâbidir. Bunlar münhasıran merkezin memuru, merkez tarafından tayin ve azledilen askerî kumandan ve icrâ vasıtası mahiyetindedirler.

2 — Avrupada feodal rejimde, senyöre fief yani arazinin sahipliği de veriliyordu. Halbuki, timar sisteminde, sipahiye verilen arazinin kendisi değildir. Arazinin mülkiyeti devlete aittir. Timar ve zeamet sahiplerinin sadece dirlikleri içinde yaşayan sâkinlerinden vergi toplamak hakkı vardır. Yani timar ve zeamet sahipleri bu topraklardan yalnız

23) S. M. Arsal : Op. Cit., Sh. 283.

24) S. M. Arsal'ın sıfahi izahatından .

devlete ait öşür, haraç ferağ ve intikal harcı gibi o zamanlar mevcut ve âdet olan vergi ve resimleri toplarlardı²⁵.

3 — Avrupa feodal rejiminde fief'e sahip olan senyör araziye sahip olması dolayısıyla, fief üzerinde yaşayan ahali üzerinde siyasi hâkimiyetin tazammun ettiği her çeşit haklar ve selâhiyetlere sahipti. Fief sahibinin bu hak ve selâhiyetleri icrai, kazai, askeri ve mali sahalara şâmil idi.

Halbuki, timar sahiplerinin dirlikleri içinde yaşayan insanlar üzerinde ancak âsayişi temin zımında devlet memuru sıfatıyla bir takım mahdut idari ve icrai vazifeleri vardı. Hakikatte timar sahibinin haiz olduğu bu mahdut selâhiyetler siyasi hâkimiyet olmaktan çok uzaktı. Dirlik sahibi ancak merkezin bir idari ajanı, icra vasıtasıydı.

Bunların, umumî surette, kazai hakları da yoktu. Ancak sipahiler arasında, zuhur eden ihtilâflara bakmak hakkı vardı. Umumiyetle kaza işi, sultan tarafından tâyin olunan kadılara aitti.

4 — Feodal rejimde her senyörün tamamîle müstakil, ancak onun emrine tâbi müstakil bir askeri vardı. Kendi namına asker toplayabilir, ordu teşkil edebilirdi. Bu askerler krala karşı da harb edebilirlerdi.

Halbuki, timar ve zeamet sahiplerinin silâhlendirdiği cebeliler, hükümdarın askerinin parçaları ve devletin emrû kumandasına tâbi birlikler idi.

5 — Avrupa feodalitesinde yüksek senyörle vassal arasındaki münasebet merasimle yapılan bir mukaveleye müstenit idi. Bu rabita mukavelevî idi, hususî hukuk münasebeti idi.

Osmanlılarda timar ve zeamet sahiplerinin padişaha tâbiyeti, mukaveleden değil, padişahın kuvvet ve otoritesinden hukukça tanınmış hâkimiyetinden doğmuş âmme hukuku münasebeti idi.

25) «Feodalite usulü bir cihetle mukaddem memâlik-i mahrûsada câri olan malikâne ve zeamet ve timar usulüne ve çiftlikât muamelesine benzer ise de pek çok cihetlerle ikisine dahi mübayindir.

Zira, sahib-i arz denilen malikâne ve zeamet ve timar ashabı yalnız arazinin öşürle, tapu hasılatını ve çiftlikât ashabı arzın icâresini yahut sirketi hasebile hakkını almaktan başka ahali üzerinde bir gûna hakkı - hükümetleri yoktur. ve çiftlikler gerek sahib-i arz ile ve gerek çiftlik ağaları ile huzur-ı hâkimde mürafaaya muktedir olagelmislerdir.

Fakat feodal rejimde ashab-ı arz birer hükümdar idiler. Vergi tahsil ve icray-ı kaza ederlerdi. Birbirleriyle harp ederler kal'eler yaptırırlardı.» Bk. Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet. Cilt I, İkinci tab'i, Dersaadet 1309, Sh. 191.

6 — Avrupada feodal devrin karakteristik vasıflarından biri, ahalinin sınıflaşması idi. Hâkimiyeti ellerinde tutan senyörler asil sınıfına mensuptular. Halbuki, bizde ahalinin sınıflaşması yoktu, timar sahipleri asıl değildi, bunlar, timar sahibi olmağa liyakat kazanan kimselere tevcih edilirdi. Ve timara sahip olmak da bu kimsenin asil olmasını icabettirmezdi. Zira söylediğimiz gibi bizde ahali sınıflaşmamıştı.

Bütün bu farklar gösteriyor ki, Türk timar teşkilâtını, bir çok müelliflerin yaptığı gibi²⁶, Avrupa feodalitesi gibi telâkki etmek yanlıştır.

Bu iki teşkilât arasında ayniyet mevcut olmak şöyle dursun, hemen hemen hiç bir münasebet yoktur.

Ancak yukarıda zikredilen bazı ehemmiyetsiz cihetlerden müşabehetler neticesinde, timar teşkilâtı bir çok müellifler tarafından, feodalite zannedilmiştir.

Yine burada zeylen bir noktaya temas etmek lüzumunu duymaktayız. Osmanlı tarihinin inhitat devirlerinde bazı valilerin, sultanın yüksek hâkimiyetine karşı isyan ederek idare ettikleri vilâyet veya eyalet dahilinde müstakillen hâkimiyet icra etmeğe kalkıştıkları görülmüştür. Meselâ, Yozgat'da Çapanoğulları, Balıkesir, Manisa, Kazdağı havalisinde İlyas paşa, Vidin'de Pazvantoğlu, Yanya'da Tepedelenli Al ipaşa ilh.. bu cümledendirler.

Bu valilerin isyanlarına, bu isyan neticesinde fiili hâkimiyetlerine derebeylik denilmiştir. Bu suretle derebeylik hukukî bir müessese olmaktan ziyade fiili surette, hukuk haricinde husule gelmiş bir durumdur. Bu yolla husule gelen derebeyliklerin ne Avrupa feodalitesile, ne de Türklerin timar teşkilâtı ile ne uzaktan, ne yakından bir münasebeti yoktur. Çünkü, hem feodalite, hem timar müessesesi hukukî rejimlerdir. Hukukça tanzim edilmiş teşkilâttır. Derebeylik ise, hukuk haricidir.

Fakat eğer hâkimiyetin zaafı neticesinde bu derebeylerin adedi çoğalıp, bütün memleket muhtelif derebeyliklere parçalanıp ve bu derebeylikler arasında mukavele ile bir mertebe silsilesi teessüs etmiş olsaydı, o zaman Türkiyede feodaliteden bahsetmek mümkün olurdu.

Derebeylik feodalite değil, bir ülkede feodaliteyi hazırlayan siyasi tefessüh hâdisesidir.

Bizde derebeylikler çoğalmamış, bütün ülke derebeylikleşmemiştir. Binaenaleyh, bu hâdise yayılmadığı için, derebeyliğin çoğalmasının neticesi olan ilmi mânâda Feodalite de teessüs etmemiştir.

26) Meselâ Hammer : L'histoire de l'empire Ottoman, fransızca tercüme : J. J. Hellert. Tom. 6 Livre XXXIV. Paris 1836.

Fakat ıstılah olarak Feodalite için Türkçe bir kelime aranıyorsa, buna derebeylik demekte mahzur olmayabilir. Ancak o zaman, tarihimizdeki derebeyliklerimize başka bir kelime bulmak lâzımdır.

Feodalite bütün milletlerce kabul edilmiş bir ıstılah olduğu için, bu müessese için feodalite tâbirini olduğu gibi bırakmak daha münasıptır²⁷.

ÜÇÜNCÜ FASIL

NETİCE

Tetkikatımız neticesinde vardığımız sonuçları şöylece hülâsa edebiliriz :

1 — Feodalite sadece garbî Avrupaya mahsus, yalnız orada doğmuş, inkişaf ve inhitat etmiş bir rejim değildir. Bu, türlü asırlarda, türlü kıt'alarda ve türlü ülkelerde görülmüş bir rejimdir.

2 — Garbî Avrupa ve bunun en tipik bir nümunesi olan Fransız feodalitesi aynı zamanda siyasi, iktisadî ve içtimai bir hâdisedir.

3 — Siyasi bakımdan feodalite, hâkimiyetin parçalanmasından, inhilâlinden, küsûfa uğramasından ibarettir.

4 — İktisadî noktai nazardan feodalite, servet menbaı olan arazinin mahdut ellerde toplanması, sanayi ve ticaretin inkişaf etmiş olmayıp bunun yerine ziraî ekonominin hâkimiyetini icra eylemesi ve iktisadî sahaların daralmasıdır.

5 — İçtimai bakımdan feodalite, camia ahalisinin sınıflaşmasından ibarettir.

6 — Feodal camiada şahısların mevkiini tayinde en büyük âmil, onların arazi ile olan münasebetleridir. Şöyle ki :

Araziye sahip olanlar aynı zamanda o arazi üzerinde yaşayan kimse-ler (hür köylü ve nim esirler) üzerinde hâkimiyet haklarını haizdirler. Araziye sahip olmayan ve toprağı işletmek için senyörden kiralayan şahıslar (hür köylü ve nim esirler) ise, araziye sahip olan senyöre tâbidirler. İdare olunan mevkiindedirler.

27) Ord. Prof. S. Maksudi Arsal'ın 1949 - 1950 ders yılında İstanbul Hukuk Fakültesinde verdiği taktirlerden.

7 — Avrupa feodalitesinde, fiefi üzerinde siyasî hâkimiyeti haiz olan her arazi sahibinin müstakil askerî teşkilâtı ve çoklarının da kazâî teşkilâtı vardır.

8 — Avrupa feodalitesi teşkilâtında hem arazi parçaları arasında, hem arazi sahipleri arasında bir mertebe silsilesi, tâbîlik ve metbûluk rabıtası vardır. Bütün arazi metbû fief, tâbî fief şeklinde, bütün fief sahipleri de vassallık ve süzrenlik rabıtaları ile birbirine bağlanmıştır.

9 — Vassal ile süzren arasındaki münasebet ve haklar âmme hukukuna ait hâkimiyet esnasından doğmuş olmayıp, hususî hukuk müessesesi olan ve merasimle akdedilen mukaveleye müstenittir.

10 — Feodal camia askerîdir. Bu devirde, insanlar arasındaki münasebetler sulh münasebetleri olmayıp daimî mücadele manzarasını arz etmektedir.

11 — Böylece, zikredilen hususiyetleri arzleyen siyasî, iktisadî ve içtimaî bir rejim olup, ortaçağ garbi Avrupasında görülen feodalite rejiminin Avrupanın siyasî ve medenî inkişafında oynamış olduğu rol, icra eylediği tesirler şöylece hülâsa edilebilir :

a. Nim esaretin (serfliğin) umumileşmesi neticesinde ferdi hürriyet hissi kûsûfa uğramıştır.

b. Hâkimiyetin feodal senyörlerin hakkı telâkki olunması neticesinde, hâkimiyetin halka ait olduğuna dair demokratik esas unutulmuştur.

c. Demokratik inkişaf durmuştur.

d. Mutlakiyete zemin hazırlanmıştır.

e. Medenî inkişaf seyri yavaşlamıştır.

12 — Osmanlı devrinin tımar teşkilâtı, Avrupa tarihinde görülen feodaliteden büsbütün farklı bir teşkilâttir.

Gerçi Osmanlı devletinde, feodaliteyi andıran bazı hâdiseler mevcut ise de, bunlar bu rejimin feodalite olduğunu söylemeğe hak verecek mahiyette değildir.

Osmanlı devleti, içinde bazı feodal unsurlar da bulunan, kuvvetli bir merkezi hâkimiyete müstenit monarşidir. Bu rejim, Avrupa feodalitesinden büsbütün farklı bir mahiyet arzeden Türk feodalitesidir.

Avrupadaki feodalite, devletin zaafını mucip olan bir âmil olduğu halde, Türk'ün tımar teşkilâtı, devletin kuvvetini temin eden bir teşkilâttir.

Bu, Türk'ün devletçilik ruhundan doğan orijinal bir müessese idi.

Timar teşkilâtı Türk devletinin askeri kuvvetini, müdafaa kudretini yüksek noktaya çıkarmış, Türk devletinin devam ve bekasında rol oynamış bir müessesedir.

Türk devletçiliği bu müessese ile iftihar edebilir kanaatındayız.

A. Selçuk Özçelik

BİBLİOGRAFYA

I — FEODALİTE HAKKINDA

- AKBAY (Muvaffak) : Umumi Âme Hukuku Dersleri. Cilt : I, Ankara 1948.
- ARSAL (Sadri Maksudi) : Hukuk Tarihi Dersleri, Ankara 1926 - 1927.
- ARSAL (Sadri Maksudi) : Umumi Hukuk Tarihi. 3 üncü bası. İst. 1948.
- ARSAL (Sadri Maksudi) : Fransa HUKUKU TARİHİ. Basılmamıştır.
- ARSAL (Sadri Maksudi) : 1948 - 49 ve 1949 - 50 ders yıllarında İstanbul Hukuk Fakültesinde verdiği takrirler.
- ARSAL (Sadri Maksudi) : Hukuk Felsefesi Tarihi. İst. 1946.
- ARSAL (Sadri Maksudi) : Hürriyetsiz inzibat ve inzibathı hürriyet rejimleri. 22 Şubat 1950 tarihli Cumhuriyet Gazetesi.
- BARKAN (Ömer Lütfi) : İktisat Tarihi Dersleri. Ortaçağda Batı Avrupa memleketlerinin sosyal ve ekonomik teşkilâtı. Basılmaktadır. Henüz 12 forma intisar etmiştir.
- BLOCH (Marc) : La société Féodale 2 Vol. Paris 1939 - 1940.
- BONDE (Amédée) : Précis d'histoire du droit français. 3 éd. Paris 1927.
- BRISSAUD (J.) : Manuel d'histoire du droit français. 2 Vol. Paris. 1888 - 1904.
- CALMETTE (J.) : La société Féodale. Paris. 1923.
- CALMETTE (J.) : Le Monde Féodale. Paris. 1934.
- CAUWES (Paul) : Aubain. La grande encyclopedie. Paris. Ts. Cilt : 4. Sa. 544 - 548.
- CHENON (Emile) : Histoire générale du droit français public et privé. Des origines à 1815. 2 Vol. Paris. 1926 - 1929.
- CHERUEL : Dictionnaire historique des institutions, mœurs et coutumes de la France. 2 éd. 2 Vol. Paris. 1865.
- CROZAT (Charles) : Âme Hukuku Dersleri. Cilt : II. Kısım : I. (Orta zamanlar.) Ceviren: Dr. Recai G. Okandan. İst. 1944.
- CROZAT (Charles) : Âme Hukuku Dersleri. Cilt : II, Kısım : II. (Orta zamanlar.) İstanbul. 1946.
- CROZAT (Charles) : 1949 - 1950 ders yılında İstanbul Hukuk Fakültesinde verdiği takrirler.
- DARESTE (Rodolphe) : Nouvelles études d'histoire du droit. Paris. 1906.

- DECLAREUIL : Histoire générale du droit français. Des origines à 1789. Paris, 1925.
- DELAPORTE (L.) : Les peuples de l'Orient méditerranéen. Paris, 1938.
- DELAPORTE (L.) : Les Hittites. Paris, 1936.
- DURUY (V.) : Histoire de France. Paris, 1892.
- DUPONT-FERRIER : La formation de l'Etat français et l'unité française. Paris, 1946.
- ESMEIN (A.) : Cours élémentaires d'histoire du droit français. 15 éd. Paris, 1925.
- FLACH (J.) : Les Origines de l'ancienne France. Tom. 3. Paris, 1904.
- FUSTEL DE COULANGES : Histoire des institutions politiques de l'Ancienne France. Les origines du système féodal. Bénéfice et patronat pendant l'époque Mérovingienne 7. éd. Paris, 1890.
- GALANTI (Avram) : Hamurabi Kanunu. İstanbul, 1925. (1341).
- GAUTIER (A.) : Précis de l'histoire du droit français. 3. éd. Paris, 1887.
- GINOULHIAC (C.) : Cours élémentaire d'histoire générale du droit français public et privé. Depuis les premiers temps, jusqu'à la publication du code civil. 2. éd. Paris, 1890.
- GIRAUD : Essai sur l'histoire du droit français du moyen-âge. 2. Vol. Paris, 1846.
- GLASSON (E.) : Histoire du droit et des institutions de la France. 3 Vol. Paris, 1887-1903.
- GLASSON (E.) : Précis élémentaire de l'histoire du droit français. Paris, 1904.
- HALPHEN (L.) : Essor de l'Europe (XI, XIII siècle) Paris, 1932.
- LAFERRIÈRE (L.) : Histoire du droit français. 6 Vol. Paris, 1845-1858.
- MORTET (Ch.) : Féodalité, la grande Encyclopédie. Cilt: 17 ts.
- OKANDAN (Recai G.) : Umumi Âme Hukuku. Birinci kitap. İlk zamanlar. İstanbul, 1946.
- OLIVIER-MARTIN : Précis d'histoire du droit français. Paris, 1932.
- PERROT (E.) : Précis élémentaire d'histoire du droit français public et privé. Paris, 1930.
- PERROT (E.) : Les institutions publiques et privées de l'Ancienne France. Paris, 1935.
- PETIT-DUTAÏLLIS (Ch.) : La monarchie féodale en France et en Angleterre. Paris, 1933.
- PITOIS : Histoire du droit français. Paris, 1918.
- REGNAULT (H.) : Manuel d'histoire du droit français. Paris, 1939.
- TISSET (P.) - OURLIAC (P.) : Manuel d'histoire du droit français. Paris, 1949.
- VIOLLET (P.) : Histoire des institutions publiques et administratives de la France. 3 Vol. Paris, 1890-1903.

II — TİMAR TEŞKİLATI HAKKINDA

- AHMET CEVDET PAŞA : Tarih-i Cevdet. Cilt: I. İkinci bası. Dersaadet, 1309.
- AKSÜT (Ali Kemali) : Koçl bey risalesi. İstanbul, 1939.
- ARSAL (Sadri Maksudi) : Türk Tarihi ve Hukuk I. İslâmiyetten evvelki devir. İstanbul, 1947.
- ARSAL (Sadri Maksudi) : Osmanlı Hukuk Tarihi. Cilt: 3. Osmanlı devleti teşkilâtı. Henüz basılmamıştır.
- BARKAN (Ömer Lütfi) : Türk - İslâm Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller I. Malikâne - Divanî sistemi. Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası. Cilt: 2. İstanbul, 1931.

- BARKAN (Ömer Lütfi) : Türkiyede toprak meselesinin tarihî esasları. Ulku (Halkevleri Dergisi) Ankara, Mart 1938, Cilt : XI, Sayı : 61, 63, 64.
- BARKAN (Ömer Lütfi) : Türk toprak hukuku tarihinde tanzimat ve 1274 (1858) tarihli arazi kanunnamesi. Tanzimatın yüzüncü yıldönümü münasebetiyle yayımlanan kitapta. İstanbul, 1939.
- BELIN (M.) : Etude sur la propriété foncière. Journal Asiatique. Seri 5 Tom. 18, 19, 20. Paris. 1862.
- BELIN (M.) : Du régime des fiefs militaires dans l'Islamisme. Journal Asiatique seri 6 Tom. 15 Paris. 1870.
- DENY (J.) : Timar; Encyclope'die de l'Islam. Cilt : 4. Leyde 1934. Paris. Sh. 807.
- D'HOSSON : Tableau générale de l'empire Ottoman T. 7 Paris. 1824.
- HAMMER (J. De.) : Histoire de l'empire Ottoman. Fransızca tercümesi J. J. Hellert. T. 6 Paris. 1936.
- KÖPRÜLÜ (M. Fuad) : Orta zaman Türk - İslâm feodalitesi. Belleten Cilt : 5, sayı : 19. Ankara 1941.
- LAMOUCHE (C.) : Histoire de la Turquie depuis les origines jusqu'à nos jours. Paris. 1934.
- MARDİN (Ebûlülâ) : Toprak Hukuku Dersleri. İstanbul, 1947.
- MUSTAFA : Netayic-ül Vukuat. Cild-i evvel Dersaadet 1294.
- OKANDAN (Recal G.) : Umumi Âmme Hukukumuzun Ana Hatları. Birinci kitap. Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşundan inkırazına kadar. İstanbul, 1948.
- ONAR (Sıddık Sami) : İdare Hukuku. Birinci cilt. İkinci bası. İstanbul, 1945.
- POLIAK (A. N.) : İslâm Feodalizmi. Çeviren : Hilmi Ziya Ülken. Sosyoloji Dergisi. Sayı : I. İstanbul, 1942.
- UZUNÇARŞILI (İ. Hakkı) : Osmanlı devleti teşkilâtına methal. İstanbul, 1941.
- UZUNÇARŞILI (İ. Hakkı) : Osmanlı Tarihi. 2 Cilt. İstanbul, 1947 - 1949.